

УДК 327(497.1:437)"1939/1945"(093.2)
94:341.7(497.1)"1939/1945"(093.2)
COBISS.SR-ID 275288844

Оригиналан научни рад
Примљен: 3. јула 2018.
Прихваћен: 23. новембра 2018.

Др Милан Совиљ, научни сарадник
ИНСТИТУТ ЗА САВРЕМЕНУ ИСТОРИЈУ
АКАДЕМИЈЕ НАУКА ЧЕШКЕ РЕПУБЛИКЕ, ПРАГ
e-mail: sovilj@usd.cas.cz

ПОГЛЕД КА ДРУГОМЕ: ЈУГОСЛОВЕНСКА ИЗБЕГЛИЧКА ВЛАДА ОЧИМА ЧЕХОСЛОВАЧКИХ ПОЛИТИЧАРА И ДИПЛОМАТА У ЕМИГРАЦИЈИ У ТОКУ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА*

АПСТРАКТ: У раду је представљен однос чехословачких политичара и дипломата у емиграцији у току Другог светског рата ка југословенској избегличкој влади. На основу докумената чехословачке провенијенције, који се везују за делатност чехословачке избегличке владе и њеног Министарства иностраних послова у Лондону, као и малобројне релевантне литературе и мемоара појединих учесника тих догађаја, могуће је пратити врло компликован однос чехословачких и југословенских политичара у емиграцији, проблеме са којима су се сусретали и посебно њихове погледе ка будућем развоју Југославије.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Југославија, Чехословачка, Немачка, Велика Британија, Други светски рат, избегличке владе, дипломатски односи

Почетак Другог светског рата и постепено освајање делова Европе од стране немачке војске утицало је, између осталог, и на формирање емигрантских влада до тог времена неколико практич-

* Tato studie vznikla v rámci postdoktorského projektu v Ústavu pro soudobědějiny AV ČR, v. v. i., *Vztahy československého a jugoslávského exilu ve Velké Británii v letech 1941–1945 a koncepcie poválečné obnovy Československa a Jugoslávie*. With the support of the Royal Society of Edinburgh – International Exchange Programme.

но окупираних европских држава на територији Велике Британије. Радило се о врло шароликом политичком свету, који је пре свега имао нешто заједничко у погледу свог домаћина – Велике Британије, али и заједничког непријатеља – Немачку и њене савезнике. Заједно са белгијском, холандском, норвешком, грчком и пољском избегличком владом и органима у егзилу, као и једно време француском емиграцијом, окупљеним око генерала Чарлса де Гола (Charles de Gaulle),¹ у Великој Британији су се налазиле и избегличке владе Чехословачке и Југославије (са изузетком периода од септембра 1943. до маја 1944. године, када је југословенска влада била у Каиру). Без обзира што су Југославија и Чехословачка кроз практично цео међуратни период сарађивале (пре свега кроз политичко-војни савез Малу Антанту, али и у погледу економије, као и путем разних културних веза), њихови односи пролазили су кроз веће или мање падове, неслагања и од друге половине тридесетих година све веће размимоилажење у политичким ставовима везано за спољну оријентацију обе земље.² Међутим, основа тих односа послужила је у

¹ Види на пример: Anita J. Prazmowska, *Britain and Poland 1939–1943: The Betrayed Ally*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1995); *Europe in Exile: European exile communities in Britain 1940–1945*, прир. Martin Conway, José Gotovitch, (New York: Berghahn Books, 2001); *Exile in London: The Experience of Czechoslovakia and the other occupied nations, 1939–1945*, прир. Vít Smetana, Kathleen Geaney, (Prague: Charles University, Karolinum Press, 2017).

² Последњих неколико година повећало се интересовање за проучавање неких од аспеката међуратних југословенско-чехословачких односа, што је резултирало и једним бројем нових радова, како у савременој чешкој, тако и у историографијама земаља бивше Југославије: Види: Tomáš Chrobák, Miroslav Tejchman, Jana Hrabcová, „Československo-jugoslávské vztahy”, у: *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy. Relations between Czechs and the nations and countries of Southeastern Europe*, прир. Ladislav Hladký, (Praha: Historický ústav, 2010), 167–188; Jure Gašparič, „Českoslovački konzulat v Ljubljani (1920–1939)”, у: *Češi a Slovinci v moderní době: politika, společnost, hospodářství, kultura. Slovenci in čehi v dobimoderne: politika, družba, gospodarstvo, kultura*, прир. Jure Gašparič i dr., (Praha, Ljubljana: Nová tiskárna Pelhřimov, Institut za novejšo zgodovino, 2010), 133–150; Vlatka Dugački, *Svojsvome. Češka i slovačka manjina u međuratnoj Jugoslaviji (1918.–1941)*, (Zagreb: Srednja Europa, 2013); Jana Škerlová, *Věrnost za věrnost? Československo-jugoslávské politické vztahy v letech 1929–1934: přání, rozpory, realita*, (Praha: Historický ústav, 2016); Milan Balaban, „A General Overview of Yugoslav-Czechoslovak Economic and Trade Relations in the Period Between 1918 and 1938”, *Slovanský přehled*, roč. 102, č. 3, (2016), 503–611; Milan Sovilj, *Československo-jugoslávské vztahy v letech 1939–1941: Od zániku Československé republiky do okupace Království Jugoslávie*, (Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2016); Мира Радојевић, „Чешке теме у Српском књижевном гласнику (1920–1938)”, у: *Od Moravy k Moravě III: Z historie česko-srbských vztahů. Od Morave do Morave III: Из историје чешко-српских односа*, прир. Václav Štěpánek, Ladislav Hladký, Verica Koprivica (Brno: Matice moravská ve spolupráci s Maticí srbskou, 2017), 237–259; Љубодраг Димић, „Југословенско-чехословачке културне везе (1918–1938): прокламовано и стварно”, у: *Od Moravy k Moravě III: Z historie česko-srbských*

току Другог светског рата за нове контакте, који су стварани, али исто тако врло тешко одржавани у периоду који није био лак ни за чехословачку избегличку владу, нити за њене југословенске колеге.³

Када би се сагледала политичка делатност југословенске и чехословачке избегличке владе у току Другог светског рата, али и

vztahů. Od Moravy do Moravy III: Iz ustoriје cheško-srpskikh odnosa, prir. Václav Štěpánek, Ladislav Hladký, Verica Koprivica, (Brno: Matice moravská ve spolupráci sMaticí srbskou, 2017), 291–308; Kateřina Kolářová, „Odbor Československo-jihoslovanské ligy v meziválečném Přerově“, u: *Od Moravy k Moravě III: Z historie česko-srbských vztahů. Od Moravy do Moravy III: Iz ustoriје cheško-srpskikh odnosa*, prir. Václav Štěpánek, Ladislav Hladký, Verica Koprivica, (Brno: Matice moravská ve spolupráci sMaticí srbskou, 2017), 309–322; Срђан Мићић, „Мала антанта и питање мањина пред Друштвом народа 1927–1934. године“, u: *Od Moravy k Moravě III: Z historie česko-srbských vztahů. Od Moravy do Moravy III: Iz ustoriје cheško-srpskikh odnosa*, prir. Václav Štěpánek, Ladislav Hladký, Verica Koprivica, (Brno: Matice moravská ve spolupráci sMaticí srbskou, 2017), 323–350.

³ Питање емигрантских веза југословенске и чехословачке владе у току Другог светског рата први пут је детаљније истраживано у осамдесетих година двадесетог века. Види: Miroslav Teichman, „Československo-jugoslávské vztahy v letech druhé světové války“, *Slovanské historické studie*, XIV, (1984), 84–120; Detlef Brandes, *Großbritannien und sein osteuropäischen Alliierten 1939–1943: die Regierungen Polens, der Tschechoslowakei und Jugoslawien im Londoner Exil vom Kriegsausbruch bis zur Konferenz von Teheran*, (München: Oldenbourg, 1988). Ова књига немачког историчара Детлефа Брандеса је доживела издање и на чешком језику 2003. године: *Idem, Exil v Londýně 1939–1943: Velká Británie a její spojenci Československo, Polsko, Jugoslávie mezi Mnichovem a Teheránem*, přeložili Marek Nekula, Alena Opletalová, (Praha: Nakladatelství Karolinum, 2003). Поменути аутор се овој теми опет вратио у једном чланку из 2017. године, али без већих нових резултата. Види: Detlef Brandes, „Limited Influence: the British and the Governments-in-Exile of Poland, Czechoslovakia and Yugoslavia“, u: *Exile in London: The Experience of Czechoslovakia and the other occupied nations, 1939–1945*, prir. Vít Smetana, Kathleen Geaney, (Prague: Charles University, Karolinum Press, 2017), 12–19. У тадашњој југословенској историографији ову тематику је проучавао такође Бранко Петрановић. Види: Branko Petranović, „Odnosi jugoslovenske i čehoslovačke vlade u emigraciji 1941–1945. godine“, *Vojnoistorijski glasnik*, br. 3, (1990), 49–71. У последњих неколико година појавили су се нови радови. Види: Jiří Plachý, „Československý podíl na spojenecké pomoci při výstavbě jugoslávských jednotek v letech 1944–1945. Příspěvek k československo-jugoslávským vztahům“, *Slovanský přehled*, roč. 96, č. 1–2, (2010), 161–167; Мира Радојевић, „Српско-чешка сарадња током Другог светског рата: прилог проучавању“, u: *Od Moravy do Moravy II: Iz ustoriје cheško-srpskikh odnosa. Od Moravy k Moravě II: Z historie česko-srbských vztahů*, prir. Verica Koprivica, Aleksandra Korđa-Petrović, Václav Štěpánek, (Нови Сад: Матица српска у сарадњи са Матицом моравском, 2011), 141–159; Jonáš Pospíchal, „Odtážitost a vyčkávání: vztahy exilových vlád Československa a Jugoslávie v letech 1941–1943“, *Slovanský přehled*, roč. 102, č. 3, (2016), 451–502; Milan Sovilj, „Dvě téměř zapomenuté osobnosti zpravodajské a odbojové činnosti v československo-jugoslávských kontaktech za druhé světové války: František Hieka a Aleksandar Gjurić“, u: *Studia Balkanica Bohemo-Slovaca VII. Příspěvky přednesené na VII. mezinárodním balkanistickém sympoziu v Brně ve dnech 28.–29. listopadu 2016*, prir. Václav Štěpánek, Jiří Mitáček (Brno: Moravské zemské muzeum, Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, 2017, 455–471).

проблеми са којима су се ове владе сусретале, превасходно би могле да се истакну разлике између њих, више него сличности, почевши од околности под којима су избегличке владе стигле у Велику Британију, па преко њихове активности, све до решавања или покушаја решавања бројних питања врло битних за обе стране. Сличности је било, али оне опет нису преовладавале.

Највиши политички избеглички кругови Чехословачке, које су чинили превасходно предратни политичари окупљени око председника Едварда Бенеша (Edvard Beneš, 1935–1938), дуго су се борили у емиграцији за статус избегличке владе. Сам Бенеш је након Минхенског споразума крајем септембра 1938. године и губитка Судета октобра исте године решио да напусти функцију председника Чехословачке и да оде у емиграцију. Нови, још већи талас емиграције из Чехословачке, углавном ка Француској и Западној Европи, уследио је након нестанка заједничке државе Чеха и Словака, односно проглашења самосталне Словачке 14. марта 1939. године и немачке окупације Чешке и Моравске дан касније. Бенеш је у том периоду све до јесени 1939. године био приватно лице у Великој Британији и у Сједињеним Америчким Државама, без икакве званичне државне функције.⁴ Чак ни настанак Чехословачког народног одбора у Паризу 17. октобра 1939. године, чији је председник постао Бенеш, а који су чинили до тада најзначајнији чешки и словачки политичари у емиграцији, са изузетком бившег председника владе и у том тренутку најзначајнијег словачког политичара у емиграцији Милана Хоџе (Milan Hodža, 1935–1938),⁵ није гарантовао француско

⁴ Milan Hauner, „Beginnings of the Czech Exile Government 1939–1941”, у: *Exile in and from Czechoslovakia during the 1930s and 1940s*, прir. Charmian Brinson, Marian Malet (Amsterdam, New York: Rodopi, 2009), 104–105.

⁵ Чехословачки народни одбор у Паризу је имао за циљ да представља народе бивше Чехословачке у емиграцији, као и да организује чехословачке војне јединице, које су у том периоду настајале на југу Француске. Уз Бенеша као председника, у одбору су били још Јан Шрамеk (Jan Šrámek) као потпредседник, потом чланови Штефан Осуски (Štefan Osuský), Хуберт Рипка (Hubert Ripka), Јурај Славик (Juraj Slávik) и Едуард Оутрата (Eduard Outrata), као и генерали Сергеј Ингр (Sergej Ingr) и Рудолф Вист (Rudolf Viest). Види: Jan Kuklík, *Londýnský exilaobnovače skoslovenské hostátu 1938–1945. Právníapolitické aspekty obnovy Československa zhlédiskaprozatímní hostátníh ozřížení ČSR v emigraci* (Praha: Karolinum, 1998), 48–49; Jan Kuklík, Jan Němeček, *Hodža versu s Beneš. Milan Hodža a slovenská otázka za hraniční modboji zadruh ésvětovéváčky*, (Praha: Karolinum, 1999), 54–56; Jindřich Dejmek, „Československá zahraniční politika 1939–1945 (cíleavýsledky)”, у: *Československá vojenská zahraniční služba vletech 1939–1945, sborník studií. Příspěvyú částník ůz mezinárodní konference uskutečněné 5. prosince 2006 v Praze*, прir. Zlatica Zudová-Lešková, Petr Hofman, (Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR ve spolupráci s Historickým ústavem Akademie věd ČR, 2008), 136.

и британско признање овог политичког органа као избегличке владе. Поменути народни одбор је, међутим, имао значајну улогу за почетни период чехословачке емиграције и посебно у њеној организацији, без обзира на честе проблеме који су се јављали у односу појединих чешких и словачких политичара, у почетку између Бенеша и бившег чехословачког посланика у Паризу Штефана Осуског (Štefan Osuský), потом између Бенеша и Хоџе, као и њихових погледа на будуће послератно уређење Чехословачке.⁶ Врло је тешко поредити почетне позиције у егзилу чехословачке и југословенске избегличке владе, али могло би се рећи да је чехословачка емиграција већ у Паризу (од октобра 1939. до јуна 1940. године) покушавала да реши, са већим или мањим успехом, неке од битнијих проблема који су се односили на чешко-словачке односе и посебно политички правац којим би будућа Чехословачка требало да се развија. Са преласком водећих чехословачких политичара из Париза за Лондон у јуну 1940. године, након војног слома Француске, нека од основних питања будућег развоја чехословачке државе већ су се назирала, иако нису била прецизно дефинисана, превасходно кроз Бенешову концепцију централизма.

Међутим, ни долазак у Лондон није гарантовао британско признање чехословачке избегличке владе. Велика Британија је прво признала тек створену владу Јана Шрамека (Jan Šrámek, 1940–1945) као привремену чехословачку избегличку владу 21. јула 1940. године.⁷ Иако би се то признање могло сматрати за одређени успех чехословачке емиграције окупљене око Бенеша, ипак је и даље од стране Велике Британије и њене нове владе Винстона Черчила (Winston Churchill, 1940–1945) истицан термин нечега привременог. За чехословачку страну радило се, међутим, о признању континуитета чехословачке државе из времена пре Минхенског споразума.⁸ Тек годину дана касније, 18. јула 1941. године, Велика Британија је признала Шрамекову владу као регуларну избегличку владу

⁶ Пре свега Бенеш и Хоџа су имали различите погледе у односу на могуће будуће уређење Чехословачке након рата. Док је Бенеш и даље остајао при становишту око централизма, за Хоџу је такав начин уређења будуће, односно послератне државе, био практично неприхватљив, сматрајући га недовољно добрим решењем за положај словачког народа у оквиру заједничке државе са Чесима. Хоџина представа уређења Чехословачке почивала је на федерацији. Види: Kuklík, Němeček, *Hodža versus Beneš*, 67–69.

⁷ *Od uznání československé prozatímní vlády do vyhlášení válečného stavu Německu 1940–1941: Svazek I (16. června 1940–30. dubna 1941)*, prir. Jan Němeček, Jan Kuklík, Helena Nováčková, Ivan Šťovíček, (Praha: Ústav mezinárodních vztahů, Historický ústav Akademie věd ČR, 2006), dok. č. 16, dok. č. 17, dok. č. 22, 70–74, 79–80.

⁸ Brandes, *Exil v Londýně 1939–1943*, 68–69.

Чехословачке,⁹ чиме је још више потврђено питање континуитета Чехословачке као државе. Следећи корак, који је уједно био и један од најважнијих за чехословачке политичаре у егзилу, односио се на коначно поништавање одлука Минхенског споразума, што је Велика Британија и званично учинила 5. августа 1942. године,¹⁰ без обзира што су одредбе тог споразума већ изгубиле смисао оног тренутка када је немачка војска силом преузела контролу над Чешком и Моравском половином марта 1939. године.

С друге стране, почетни кораци југословенских водећих политичара у емиграцији били су сасвим другачији. Скоро две године, у појединим случајевима (на пример када се радило о поређењу са Бенешом), те две и по године након одласка водећих чехословачких политичара у емиграцију, водећи југословенски политичари нашли су се у сличној ситуацији. Након краткотрајног Априлског рата 1941. године против Немачке и њених савезника, били су принуђени да напусте Југославију и да започну своју делатност у егзилу. Пут ка Лондону водио је југословенску избегличку владу генерала Душана Симовића (1941–1942) преко Грчке и Блиског истока, где су уједно успостављени у почетку неформални, али врло брзо и званични контакти између југословенске и чехословачке стране у емиграцији. Неформални контакти чехословачког генералног конзула у Јерусалиму Јосефа Милослава Кадлеца (Josef Miloslav Kadlec) са председником владе Симовићем и министром спољних послова Момчилом Нинчићем 24. априла 1941. године резултирали су ускоро и разменом дописа Кадлеца и Нинчића, са списковима чланова владе, како чехословачке, у то време и даље привремене владе Јана Шрамека, тако и југословенске избегличке генерала Симовића (8. и 19. маја 1941).¹¹ Према изворима чехословачке провенијенције, Нинчић је истог дана, 19. маја 1941, када је обавестио Кадлеца о саставу југословенске владе, саопштио став југословенске стране о обнови југословенско-чехословачких односа.¹² Радило се практич-

⁹ *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně I (1940–1941)*, prir. Jan Němeček, Ivan Št'ovíček, Helena Nováčková, Jan Kuklík, (Praha: Historický ústav Akademie věd ČR, v.v.i., Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v.v.i., 2008), dok. č. 30, schůze 25. července 1941, IV. Přílohy, E, 559–560.

¹⁰ *Československá zahraniční politika v roce 1942: Svazek II, (1. srpen–31. prosinec 1942)*, prir. Jan Němeček, Jan Kuklík, Blanka Jedličková, Daniela Němečková, (Praha: Ústav mezinárodních vztahů, Historický ústav, 2015), dok. č. 219, dok. č. 220, 10–14.

¹¹ Архив Југославије (АЈ), фонд 103, Емигрантска влада Краљевине Југославије 1941–1945, фасцикла 55, архивска јединица 263, Јерусалим 8. 5. 1941 (даље: АЈ, 103–55–263); АЈ, 103–55–263, Јерусалим 19. 5. 1941.

¹² Archiv Ústavu T. G. Masaryka (AÚTGM), fond EB II, Edvard Beneš, oddělení II, karton (k.) 454, inventární číslo (inv. č.) 3814, signatura (sign.) XVIII/Jugoslávie, č. 622

но о обнови дипломатских односа, који су били прекинути услед немачке окупације Чешке и Моравске 15. марта 1939. године. Без обзира што је Југославија и након тих дешавања практично пуне две године, од средине марта 1939. до почетка априла 1941, и даље имала своје дипломатско представништво у Прагу (првобитно до маја 1939. године – посланство, након тога генерални конзулат), са Протекторатом Чешка и Моравска није могла да успостави регуларне дипломатске везе с обзиром на то да протекторат није био субјекат међународног права, а на међународној сцени га је заступала Немачка.¹³

За разлику од већ истакнуте дипломатске борбе чехословачке стране за признавање избегличке привремене владе као регуларне, али и легитимности и континуитета Чехословачке као државе, југословенска избегличка влада генерала Симовића је такав статус имала и пре него што је стигла на британску територију.¹⁴ У том погледу однос Велике Британије према чехословачкој и југословенској избегличкој влади није био истоветан, што би могло да се тумачи на разне начине. У целој тој проблематици врло су биле битне тадашње околности. Наиме, Велика Британија је у време када је признала тек формирану Шрамекову владу као привремену избегличку владу Чехословачке, 21. јула 1940. године, и сама била у врло тешкој позицији, јер јој је претила реална опасност од Немачке. Уз то, било какав даљи корак ка већем дипломатском успеху чехословачких избегличких политичких кругова окупљених око Бенеша (признање привремене владе као регуларне избегличке, као и званично поништавање Минхенског споразума) могло је да означи и признавање одређених грешака британске спољне политике из времена владе Невила Чемберлејна (Neville Chamberlain, 1937–1940), посебно везано за британску улогу око Минхенског споразума. Годину дана касније, у лето 1941. године, ситуација је већ била до одређене мере другачија и нешто повољнија по Велику Британију у рату са Немачком. Уједно однос према чехословачким избегличким круговима био је релативно благонаклон, што је резултирало,

taj./41, vč: Jihoslovanská vláda – obnovení styků, Jerusalem, 30. 5. 1941; *Od uznání československé prozatímní vlády do vyhlášení válečného stavu Německu 1940–1941: Svazek II (1. květen 1941–31. prosinec 1941)*, prir. Jan Němeček, Jan Kuklík, Helena Nováčková, Ivan Šťovíček, (Praha: Ústav mezinárodních vztahů, Historický ústav Akademie věd ČR, 2009), dok. č. 197, 12–13.

¹³ Sovilj, *Československo-jugoslávské vztahy v letech 1939–1941*, 61, 241–242.

¹⁴ Види: АЈ, фонд 341, Посланство Краљевине Југославије у Великој Британији – Лондон, фасцикла 8, архивска јединица 28, Југославија у рату 1941. године, Лондон 23. 4. 1941.

како је већ истакнуто, признавањем чехословачке привремене избегличке владе као регуларне 18. јула 1941. године. Међутим, у том тренутку одредбе Минхенског споразума још нису биле анулиране, како је то очекивала чехословачка страна.¹⁵

Сасвим је другачија била ситуација са југословенском владом. Могло би се рећи да у односу према Југославији Велика Британија није имала, нити је осећала такав дуг као према Чехословачкој из времена Минхенског споразума. За разлику од нестанка Чехословачке средином марта 1939. године, које је протекло практично уз врло пасивну британску, као између осталог, и француску улогу, у време када рат још није званично ни почео, у југословенском случају две године касније, Велика Британија је покушавала да буде активнија,¹⁶ иако је коначни резултат са немачком окупацијом Југославије био разочаравајући за савезничке земље. Међутим, дешавања 27. марта 1941. године и државни удар у Београду, уз промену владе Драгише Цветковића (1939–1941), абдикацију принца регента Павла Карађорђевића (1934–1941) и уједно успостављање нове владе већ поменутог генерала Симовића, као и долазак на престо у том тренутку и даље малолетног краља Петра II. Карађорђевића (1941–1945, регенство 1934–1941), наишли су на одобравање Велике Британије.¹⁷ Политичке промене 27. марта 1941, након првобитног приступања Тројном пакту Цветковићове владе 25. марта исте

¹⁵ Види детаљније о британском односу према чехословачким избегличким органима непосредно пред и у првим годинама Другог светског рата: Vít Smetana, *In the Shadow of Munich: British Policy towards Czechoslovakia from the Endorsement to the Renunciation of the Munich Agreement (1938–1942)*, (Prague: Charles University in Prague, Karolinum Press, 2008).

¹⁶ Види детаљније о односу Велике Британије према Југославији од краја 1940. и почетка 1941. године и посебно активности њеног одељења за посебне операције (Special Operations Executive – SOE): *British Policy Towards Wartime Resistance in Yugoslavia and Greece*, priр. Phyllis Auty, Richard Clogg, (London, Basingstoke: The Macmillan Press LTD, 1975); Elisabeth Barker, *British Policy in South-East Europe in the Second World War*, (London: Macmillan, 1976); David Stafford, *Britain and European Resistance 1940–1945: A Survey of the Special Operations Executive, with Documents*, (London, Basingstoke: The Macmillan Press LTD, 1980); Mark C. Wheeler, *Britain and the War for Yugoslavia 1940–1943*, (Boulder: East European Monographs, 1980); M. R. D. Foot, *SOE: An outline History of the Special Operations Executive 1940–46*, (London: British Broadcasting Corporation, 1984). Књига британске историчарке Елизабет Баркер је уједно преведена са енглеског језика: Elisabeth Barker, *Britanska politika prema jugoistočnoj Evropi u Drugom svjetskom ratu*, priјevod Jelena Ivičević, Konstantin Miles, (Zagreb: Globus, 1978).

¹⁷ Види на пример неке од реакција водећих људи тадашње британске политике: Winston S. Churchill, *The Second World War. The Grand Alliance*, (Boston: Houghton Mifflin Company, 1951), 168–169; Anthony Eden, *The Eden Memoirs: The Reckoning*, (London: Cassell, 1965), 228–229.

године, како се очекивало у британским високим круговима, требало је да од Југославије учине једну од земаља које би пружиле отпор даљем продору Немачке и њених савезника на Балкану. Иако је тај отпор био краткотрајан, за савезнике чак и изненађујуће брзо окончан, југословенска избегличка влада генерала Симовића је по доласку у Лондон, управо на основу политичких промена у Југославији 27. марта 1941. године, уживала веће поштовање британских високих кругова.¹⁸ За разлику од чехословачке стране, питање легитимитета југословенске владе, као и континуитета југословенске државе, како је већ истакнуто, није се доводило у питање.

* * *

Чехословачки избеглички органи, и то превасходно службеници Министарства иностраних послова у Лондону, почели су да извештавају о ситуацији око југословенске владе практично одмах по њеном одласку у емиграцију. У тим извештајима истицано је хаотично стање Симовићеве владе, чији су министри били у разним земљама, у Грчкој, Египту, Палестини, али неколико њих је остало и даље на југословенској територији.¹⁹ Чак ни питање организације и даље судбине југословенских официра и војника у емиграцији, који су избегли немачко заробљеништво, није се чинило чехословачким службеницима Министарства спољних послова прилично јасно.²⁰ Међутим, оно што је за водеће политичаре чехословачке емиграције било свакако битно, односило се управо на питање успостављања званичних дипломатских веза, у том тренутку, већ две избегличке владе. Поменуто проглашење министра спољних послова Нинчића од 19. маја 1941. године, којим је југословенска избегличка влада сматрала да је обновила југословенско-чехословачке дипломатске везе, имало је заправо своју позадину, бар када се радило о чехословачкој страни. Чехословачки министар спољних послова у емиграцији Јан Масарик (Jan Masaryk), иначе син првог чехословачког председника Томаша Гарика Масарика (Tomáš Garrigue Masaryk, 1918–1935), није одобрио генералном конзулу у Јерусалиму Кадлецу да званично преговара са југословенском страном око успостављања дипломатских веза, али с друге стране није имао ништа про-

¹⁸ Stevan K. Pavlowitch, *Yugoslavia*, (London: Ernest Benn Limited, 1971), 123; Wheeler, *op. cit.*, 121.

¹⁹ АУТГМ, ЕБ II, к. 454, inv. ч.3813, sign, XVIII/Jugoslávie, ч. 1215/dův/41, důvěrný záznam č. 57, Londýn, 25. 4. 1941.

²⁰ АУТГМ, ЕБ II, к. 113, sign. V 86/4, Jugoslávie, Zprávy MNO 1940–1944, rok 1941, Zpráva ze dne 15. května 1941.

тив неформалних контаката.²¹ У таквим неформалним сусретима са југословенским министрима Кадлец је од Нинчића добио изјаву о обнављању дипломатских односа Југославије и Чехословачке. Како је Кадлец из Јерусалима известио Ј. Масарика у Лондону 30. маја 1941. године, за југословенску страну обнова дипломатских веза била је сасвим логичан даљи развој односа две земље.²²

Међутим, водећа личност чехословачке емиграције Бенеш гледао је на тадашње југословенске политичаре у емиграцији са дистанце и с одређеном резервом. Управо из тих Бенешових ставова могуће је разумети и зашто Ј. Масарик, врло близак Бенешов сарадник, није желео званичне сусрете са југословенском страном. Готово негативан став чехословачког председника Бенеша²³ према југословенској влади имао је своју генезу још из времена пре Минхенског споразума. У Бенешовим мемоарима, који су настајали у току Другог светског рата (уз Бенеша, коаутори ових мемоара били су његови блиски сарадници), истицао се само у неколико наврата његов поглед ка југословенским политичарима из времена непосредно пре и на почетку Другог светског рата. Према Бенешовим речима, југословенска политика принца регента Павла била је већ на лето 1938. године у складу са политиком Берлина и уједно „против духа Мале Антанте”.²⁴ Ни о Цветковићу није имао боље мишљење. У време када је већ била позната судбина Југославије након Априлског рата и окупације земље, Бенеш је истицао да је Цветковићева

²¹ У извештају Јану Масарику од 30. маја 1941. године, Кадлец је контакте у Јерусалиму са југословенском владом представио као неформалне сусрете са људима од којих је неке познавао из времена када је радио у чехословачком посланству у Београду 1919–1920. године. АУТГМ, ЕБ II, к. 454, inv. ч. 3814, sign, XVIII/Jugoslávie, ч. 622 taj./41, věc: Jihoslovanská vláda – obnovení styků, Jerusalem, 30. 5. 1941.

²² *Ibid.*

²³ Бенеш је практично по одласку у емиграцију био бивши председник Чехословачке, али се већина политичара у емиграцији ка њему опходила и уједно га ословљавала као актуелног председника или председника у егзилу. Питање његове функције било је уједно везано и за последице Минхенског споразума, против којих се борила чехословачка избегличка влада. С обзиром на анулирање одредби овог споразума од стране Велике Британије у августу 1942. године и на чињеницу да у току рата није било могуће организовати регуларне изборе, Бенеш је вршио дужност председника у егзилу. Тек након рата, са повратком у Чехословачку, његова функција је потврђена, а у јуну 1946. године био је опет изабран за председника републике. Једна од потпунијих биографија посвећених Бенешу и његовој политичкој делатности непосредно пред и у току Другог светског рата дело је чешког историчара Јиндржиха Дејмека. Види: Jindřich Dejmek, *Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata. Část druhá. Prezident republiky avůdcenárodního odboje (1935–1948)*, (Praha: Karolinum, 2008).

²⁴ Edvard Beneš, *Paměti I. Mnichovské dny*, prir. Milan Hauner, (Praha: Academia, 2007), 354.

влада дуго преговарала са немачким канцеларом Адолфом Хитлером (Adolf Hitler, 1933–1945) о приступању Југославије Тројном пакту и да је са 25. мартом 1941. године већ увелико била у „Хитлеровим канџама”.²⁵ Међутим, све ове Бенешове тврдње делују, условно речено, благо према ономе што је забележено у архивским документима из времена непосредно пре и у току самог Априлског рата, када се покренуло питање југословенског признавања чехословачке привремене избегличке владе.

Бенеш је у периоду одмах након 27. марта 1941. године био поприлично резервисан према новој југословенској влади, без обзира на вести које су чехословачким избегличким органима у Лондону стизале из Београда везано за промену политичке ситуације.²⁶ Према документима из тог периода који се односе на делатност чехословачких избегличких органа у Лондону, Бенеш је и даље у Југославији видео једног од криваца за губитак Судета октобра 1938. године. Иако се 28. марта 1941. године сагласио са обраћањем Ј. Масарика и државног секретара Хуберта Рипке (Hubert Ripka) народима Југославије преко радија из Лондона, од својих подређених је ипак захтевао да буду умерени у изјавама јер, како је тврдио, имају право да очекују југословенско „отплаћивање дугова из недавне прошлости”.²⁷ Иако у тим документима није прецизно одређено шта је Бенеш мислио под тим „дуговима”, могло би се претпоставити да су се односили на став већ тада бивше владе Милана Стојадиновића (1935–1939) према Чехословачкој у време судетске кризе 1938. године. Како је забележено 29. марта 1941. године, у упутствима државном секретару Рипки Бенеш је истицао: „Сви Југословени су одговорни, народ је одговоран за владу, нико тамо није био, ко би одстранио Стојадиновићеву владу, штампа нас је пет година убијала, и то бисмо требали преко ноћи да заборавимо?”²⁸

²⁵ *Idem, Paměti II. Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství*, prir. Milan Hauner, (Praha: Academia, 2007), 160.

²⁶ У време непосредно након државног удара 27. марта 1941. године, у Београду је била мања група чехословачких официра на челу са потпуковником Франтишком Хикеом (František Hieke), који су чехословачке органе у емиграцији извештавали о ситуацији у Југославији, али исто тако покушавали да успоставе везу са совјетском дипломатском мисијом у Београду, што на крају није ни успело. Види: Sovilj, „Dvě téměř zapomenuté osobnosti zpravodajské a odbojové činnosti v československo-jugoslávských kontaktech za druhé světové války: František Hieke a Aleksandar Gjuric”, 463–464.

²⁷ *Dokumenty z historie československé politiky 1939–1943. Acta Occupationis Bohemiae et Moraviae: Svazek I, Vztahy mezinárodní diplomacie k politice československé*, prir. Libuše Otáhalová, Milada Červinková, (Praha: Academia, 1966), dok. č. 145, 194.

²⁸ *Ibid.*

Без обзира што је дошло до политичких промена у Југославији, Бенеш је одбио савете својих министара 2. априла 1941. да пошаље честитку Петру II.²⁹ Чак је на питање државног секретара Рипке да ли у томе има нечег личног, одговорио да још није сенилан и да југословенском краљу неће слати телеграм све док Југославија не призна чехословачку привремену избегличку владу.³⁰ Са веће временске дистанце, међутим, могло би се закључити да Бенешови поступци нису одговарали реалном стању у односима не само између Југославије и Чехословачке, али и тих држава према Немачкој. Југославија је, попут Румуније и преосталих чланица Мале Антанте, била у обавези да помогне Чехословачкој у случају мађарске експанзије и опасности по чехословачку територију (и обрнуто, Чехословачка је имала исте обавезе према Југославији и Румунији), али у случају немачке агресије одредбе споразума између чланица овог савеза нису важиле, што је на крају крајева и одговарало тадашњој југословенској спољној политици. Стојадиновић је 1938. године пре свега покушавао да у било каквом могућем сукобу Чехословачке и Немачке одржи неутралност Југославије.³¹ Управо таква резервисана Стојадиновићева политика и све оно што је на јесен 1938. године уследило са Минхенским споразумом и губитком Судета (у крајњем случају и са немачком окупацијом Чешке и Моравске средином марта 1939. године и нестанком независне Чехословачке), навело је Бенеша да и о новој југословенској влади генерала Симовића има пре свега уздржан став, који је по неким његовим реакцијама прелазио и у негативан. У исто време Симовићева влада се почетком априла 1941. године сусретала са реалном немачком претњом око почетка војне интервенције против Југославије, што јој није остављало претерано времена за било какво размишљање око успостављања дипломатских веза са једном владом која је била у емиграцији. Уједно, евентуално признавање чехословачке привремене избегличке владе од Симовићеве владе могло је у том тренутку да има и негативне последице по југословенску спољну политику, с обзиром на тадашње околности и негативан однос Немачке према чехословачкој

²⁹ Телеграм је послао тек 7. априла 1941. године, након немачког напада на Југославију, с тим што је уместо честитке краљу Петру II за његово крунисање, упутио изразе подршке народима Југославије и новом југословенском владару у тешким моментима, који су уследили са почетком рата на југословенској територији. Národní archiv(NA), Předsednictvo ministerské rady Londýn (PMR-L), k. 69, rok 1941, č. 402/41, věc: Telegram jugoslávskému králi, Londýn, 18. 4. 1941.

³⁰ *Dokumenty z historie československé politiky 1939–1943. Acta Occupationis Bohemiae et Moraviae: Svazek I*, dok. č. 148, 196. Види: Pospíchal, *op. cit.*, 462.

³¹ Sovilj, *Československo-jugoslávské vztahy v letech 1939–1941*, 32–35.

емиграцији, што је и сам чехословачки председник могао у то време да увиди.³²

Бенеш је ипак у једном погледу био у праву када се говорило о југословенском признавању чехословачке привремене избегличке владе. У току већ поменутог сусрета са чехословачким министрима 2. априла 1941. године, исправно је претпоставио како ће се даље развијати односи између чехословачке избегличке и југословенске владе. Према Бенешу, државни удар у Југославији је покварио је Немцима планове, чије последице није било могуће у том тренутку сагледати. Ипак, истицао је, да ће до југословенског признавања чехословачке привремене избегличке владе доћи у оном тренутку када југословенска влада буде „тамо, где и ми, негде на Криту”.³³ Уједно, то је могло да значи да се југословенској држави ближи крај са могућим немачким нападом на њу, али исто тако да југословенску владу чека одлазак у емиграцију.

У својим мемоарима Бенеш се више није враћао ка овој проблематици, али архивски документи чехословачког порекла из времена Другог светског рата, посебно они који се односе на везе између југословенске и чехословачке избегличке владе, показују да је питање решења судетске кризе и све оно што се догодило са Чехословачком од краја лета 1938. године практично прогонило чехословачког председника у емиграцији. Слично мишљење је имао и један од државних секретара у чехословачкој избегличкој влади до октобра 1941. године, касније у току рата министар финансија у емиграцији Ладислав Карел Фајерабенд (Ladislav Karel Feierabend). Још у септембру 1940. године Фајерабенд је приметио да је све оно што се догодило у Минхену за тадашњег чехословачког председника била практично ноћна мора, „која притиска Бенешово срце и трује његову душу”.³⁴ Почетком наредне године Фајерабенд је већ био сигуран, како је писао у својим мемоарима, да је Минхенски споразум прогонио Бенеша и непрестано му наметао питање да ли би било боље да се Чехословачка на јесен 1938. борила против немачке војске.³⁵

Већ приликом првих сусрета Бенеша и Симовића, као и Бенеша и других југословенских министара у Лондону од почетка јула 1941. године, такође је могуће видети да се некадашњи чехословачки председник често враћао на питање спољне политике Југославије ка Чехословачкој из времена судетске кризе. Битно је уједно истаћи

³² *Dokumenty z historie československé politiky 1939–1943. Acta Occupationis Bohemiae et Moraviae: Svazek I*, dok. č. 145, 194.

³³ *Ibid*, dok. č. 148, 196. Види: Pospíchal, *op. cit.*, 462.

³⁴ Ladislav Karel Feierabend, *Politické vzpomínky II*, (Brno: Atlantis, 1994), 97.

³⁵ *Ibid*, 100.

да се Бенешово негативно освртање на политику Стојадиновића и принца регента Павла обично настављало на неки од говора тада актуелних југословенских министара у емиграцији. Према документима чехословачке провенијенције, скоро сваки пут када би неко од југословенских политичара у емиграцији споменуо принца регента Павла или Стојадиновића (углавном у негативном контексту), уследила је исто тако негативна Бенешова реакција. Тако је било и приликом једног од првих сусрета Бенеша и Симовића 4. јула 1941. на заједничком ручку у Лондону, коме је још присуствовао и Нинчић, уједно један од политичара који се већ годинама познавао са Бенешом, из времена када су обојица били на челу дипломатија својих држава почетком двадесетих година.³⁶ Негативно Симовићево помињање Стојадиновића и принца регента Павла, како се истицало у извештају који је написао сам Бенеш, настављено је са још тежим речима којима је тадашњем југословенском председнику избегличке владе „у потпуности јасно и отворено изложио целу своју политику и издају Павла и Стојадиновића”.³⁷ За Бенеша су управо речи „издаја”, као и „разбијање Мале Антанте” били практично везани за имена бившег председника југословенске владе Стојадиновића и принца регента Павла, што су потврдили и каснији Бенешови сусрети са другим југословенским политичарима у емиграцији (на пример приликом аудијенције првог југословенског посланика у егзилу при чехословачкој избегличкој влади Већеслава Вилдера, 27. октобра 1941).³⁸

У сусретима са југословенским политичарима у емиграцији Бенеш је такође често истицао чехословачку уздржаност према југословенској емиграцији, али и решеност да сачекају са било каквим одлукама пре него што југословенска емиграција сама нешто не уради поводом даљег развоја југословенско-чехословачких односа у егзилу. Уједно таква Бенешова политика управо је почивала на његовим претежно негативним представама о Југославији као једном од криваца за губитак Судета, што је опет наглашавао у разговорима са југословенским колегама како на јесен 1941, тако и на-

³⁶ Види: Stevan K. Pavlowitch, „Momčilo Ninčić and the European Policy of the Yugoslav Government-in-Exile 1941–1943”, *The Slavonic and East European Review*, Vol. 63, No. 3, (July 1984), 401.

³⁷ АУТГМ, ЕБ II, к. 113, sign. V 86/2, Jugoslávie, rozhovory E. Beneše a H. Ripky, 1941–1944, bez čísla, Oběd s gen. Simovićem a min. Ninčićem, Hotel Claridges, Londýn, 4. 7. 1941.

³⁸ АУТГМ, ЕБ II, к. 113, sign. V 86/2, Jugoslávie, rozhovory E. Beneše a H. Ripky, 1941–1944, bez čísla, Rozmluva s Vilderem (27. října 1941) a Andjelinovićem (30. října 1941). Види такође Вилдеров извештај о пријему код Бенеша: АЈ, 103–55–263, Лондон, 10. 11. 1941.

редне 1942. године.³⁹ И поред често истицане резервисаности, Бенеш је у једном разговору са Нинчићем 10. марта 1942. године југословенско-чехословачке односе оценио као пријатељске, с тим што су несигурни и недовољно развијени.⁴⁰ Негативна помињања ранијих односа Југославије и Чехословачке из времена судетске кризе свакако да нису била присутна у Бенешовим званичним, протоколним обраћањима, на пример Петру II, што показује један број телеграма упућених југословенском краљу за његов рођендан, или за државни празник Југославије.⁴¹

За разлику од Бенеша, већина других чехословачких политичара у емиграцији углавном се није директно изјашњавала о југословенској избегличкој влади. Међутим, из чехословачких докумената из тог периода јасно проистиче да су пратили ситуацију око југословенског егзила, посебно када су се дешавале промене југословенских влада или у завршници рата, када су се као битна војна сила на југословенској територији све више истицали партизани на челу са Јосипом Брозом Титом.⁴² Уједно, могло би се рећи да су та-

³⁹ *Ibid*; АУТГМ, ЕБ II, к. 113, sign. V 86/2, Jugoslávie, rozhovory E. Beneše a H. Ripky, 1941–1944, Rozmluva s Krekem a Krnjevičem ve středu dne 13. května a v pátek 15. května 1942; АУТГМ, ЕБ II, к. 113, sign. V 86/2, Jugoslávie, rozhovory E. Beneše a H. Ripky, 1941–1944, bez čísla, Rozhovor s ministrem Gavrilovićem, 14. 7. 1942.

⁴⁰ АУТГМ, ЕБ II, к. 113, sign. V 86/2, Jugoslávie, rozhovory E. Beneše a H. Ripky, 1941–1944, bez čísla, Rozhovor s Ninčićem, 10. 3. 1942.

⁴¹ АУТГМ, ЕБ II, к. 113, sign. V 86/1, Jugoslávie, korespondence E. Beneše s králem Petarem II., 1941–1942, bez čísla, Telegram, 6. 9. 1941; АУТГМ, ЕБ II, к. 113, sign. V 86/1, Jugoslávie, korespondence E. Beneše s králem Petarem II., 1941–1942, bez čísla, 29. 11. 1941; АУТГМ, ЕБ II, к. 113, sign. V 86/1, Jugoslávie, korespondence E. Beneše s králem Petarem II., 1941–1942, bez čísla, Telegram odeslaný kjugoslávskému státnímu svátku, 1. 12. 1942.

⁴² Види: NA, PMR-L, к. 69, rok 1941, č. 3/41, Složení jehoslovanské vlády, Londýn, 10. 9. 1941; NA, PMR-L, к. 69, rok 1942, č. 106/dův/42, věc: Věci jehoslovanské, důvěrný záznam č. 127, Londýn, 12. 1. 1942; NA, PMR-L, к. 69, rok 1942, č. 70/42, věc: Rekonstrukce jehoslovanské vlády, Londýn, 12. 1. 1942; NA, PMR-L, к. 69, rok 1942, č. 73/42, věc: Rekonstrukce jehoslovanské vlády, Londýn, 20. 1. 1942; NA, PMR-L, к. 69, rok 1942, č. 294/dův/42, věc: Rekonstrukce jehoslovanské vlády – její příčiny, důvěrný záznam č. 139, Londýn, 24. 1. 1942; NA, PMR-L, к. 69, rok 1943, č. 88/dův/43, věc: Nová jehoslovanská vláda, Londýn, 4. 1. 1943; NA, PMR-L, к. 69, rok 1943, č. 169/dův/43, věc: Věci balkánské, důvěrný záznam č. 196, Londýn, 10. 1. 1943; NA, PMR-L, к. 69, rok 1943, č. 4191/dův/43, věc: Řešení krize jehoslovanské vlády, 21. 6. 1943; NA, PMR-L, к. 69, rok 1943, č. 4483/dův/43, věc: Nová jehoslovanská vláda Trifunovičova, Londýn, 28. 6. 1943; NA, PMR-L, к. 69, rok 1944, č. 5616/dův/43, věc: Zpráva o činnosti partyzánů v Jihoslavii, Káhira, 29. 11. 1943; NA, PMR-L, к. 69, rok 1944, č. 9/43, věc: Titova vláda – uznání spojenci, Káhira, 9. 12. 1943; NA, PMR-L, к. 69, rok 1944, č. 1028/dův/44, věc: Generál Mihailović – zbaven náčelnictví vrchního velitelství, Londýn, 26. 8. 1944; NA, PMR-L, к. 69, rok 1944, č. 11192/dův/44, věc: Dohoda mezi ministerským předsedou jugoslávské vlády a maršálem Titem, Londýn, 11. 12. 1944; NA, PMR-L, к. 69, rok 1945, č. 1274/dův/45, věc: Jihoslovanský vývoj, Londýn, 2. 2. 1945.

кође подржавали и Бенешову политику уздржаности и ишчекивања према југословенској избегличкој влади. Њихов однос према југословенским избегличким политичким круговима могуће је видети и кроз извештаје и преписку неколицине службеника чехословачког Министарства иностраних послова у емиграцији, Јарослава Липе (Jaroslav Lípa), Јосефа Корбела (Josef Körbel, након 1945. године Josef Korbel) и Ладислава Сатмарија (Ladislav Szathmáry). Липа и Корбел су и раније имали искуства са југословенском средином, први као посланик Чехословачке у Београду од јула 1938. до средине марта 1939 (и након тога у служби чехословачких избегличких органа у Београду све до почетка марта 1941),⁴³ док је Корбел од 1935. до 1939. радио као саветник за штампу чехословачког посланства у Београду.⁴⁴ С обзиром на то да је Липа већ био чехословачки дипломатски представник у Југославији у тренутку немачке окупације Чешке и Моравске, његов избор или, могло би се рећи, потврђивање исте функције, само овог пута у емиграцији, истицан је као логичан избор (од 3. септембра 1941), али уједно имао је и одређену важност као наставак континуитета дипломатских веза две земље.⁴⁵ Сатмари је као чехословачки *chargé d'affaires* при норвешкој избегличкој влади у Лондону често био у контакту са разним дипломатама у егзилу, између осталих и југословенским, тако да је свом министарству иностраних послова у емиграцији слао врло корисне извештаје о стању у југословенској емиграцији, али и на југословенској територији у току рата. У представљању прилика око југословенског избеглиштва одређену важност за чехословачке емигрантске органе такође су имали и извештаји мајора Вацлава Подхоре (Václav Podhora), војног аташеа при југословенској избегличкој влади од јануара 1942,⁴⁶ посебно они с краја 1943. године из Каира.

У њиховим извештајима, али и у неким од извештаја чехословачких министара у емиграцији из разних раздобља Другог светског рата, могуће је уочити и неке од проблема са којима су се суочавале југословенске избегличке владе и о којима су били инфор-

⁴³ Sovilj, *Československo-jugoslávské vztahy v letech 1939–1941*, 300.

⁴⁴ Jindřich Dejmek, „Josef Korbel a jeho velvyslanecká mise v komunistické Jugoslávii. Příspěvek kčeskoslovensko-jugoslávským vztahům 1945–1948“, *Slovanské historické studie*, Miroslavu Šestákovi a Miroslavu Tejchmanovi k sedmdesátinám, č. 32, (2007), 114.

⁴⁵ NA, PMR-L, k. 56, č. 1/41, věc: Diplomatické zastoupení u královské jihoslovanské vlády, Londýn, 3. 9. 1941; AÚTGM, EB II, k. 454, inv. č. 3813, sign. XVIII/Jugoslávie, č. 1/41, věc: Diplomatické zastoupení u královské jihoslovanské vlády, Londýn, 3. 9. 1941.

⁴⁶ Zlatica Zudová-Lešková, *Zapomenutá elita: českoslovenští vojenští diplomaté v letech 1938–1945* (Praha: Mladá fronta, Historický ústav Akademie věd ČR, 2011), 139.

мисани чехословачки емигрантски органи у Лондону. Врло битно питање будућег уређења Југославије, али и будуће сарадње са другим државама, такође је нашло своје место у извештајима чехословачких дипломата и представника чехословачког егзила. Тако је, на пример, Липа истог дана, 3. септембра 1941, када је потврђена његова функција као чехословачког посланика при југословенској избегличкој влади, у свом извештају писао да се у разговору са Нинчићем дотакао и будућег међународног положаја Југославије. Према Нинчићевим речима, Југославија би евентуално могла да буде део конфедерације балканских држава, у којој би са Грчком чинила стуб те конфедерације. Њени даљи чланови могли би да буду још Бугарска, Турска и евентуално Румунија.⁴⁷ За разлику од Нинчићевог става, чехословачки државни секретар Рипка могао је 13. октобра исте године да примети да потпредседник владе Јурај Крњевић, уједно најзначајнији представник Хрватске сељачке странке у југословенској избегличкој влади, није био само за балканску федерацију, већ за једну идеју широке конфедерације, која би обезбедила Југославији могућност учешћа у стварању, како се у Рипкином извештају истицало, „своје Средње Европе.“⁴⁸ Наиме, по Рипкиним речима, Крњевић је био мишљења да Хрвати и Словенци неће дозволити настанак искључиво балканске федерације, јер су Хрватска и Словенија много ближе Чехословачкој него Грчкој и Турској.⁴⁹ Нешто слично Крњевић је поновио и Бенешу средином маја 1942. године.⁵⁰

Ни у погледу општег карактера југословенске спољне политике чехословачки политичари у емиграцији нису могли да дају конкретне оцене, али су зато преносили утиске о неодређености југословенске дипломатије. Тако је, рецимо, већ поменути чехословачки *chargé d'affaires* при норвешкој избегличкој влади у Лондону Сатмари у извештају за Министарство спољних послова Чехословачке у емиграцији од 20. децембра 1941. године истицао да и сами југословенски политичари у егзилу (без навођења њихових имена) сматрају да југословенска влада у Лондону нема никакву посебну, нити прецизно дефинисану послератну спољнополитичку концепцију. Иако је Сатмари нагласио да је југословенска влада, слично

⁴⁷ NA, PMR-L, k. 69, rok 1941, č. 2754/dův/41, věc: Z rozhovoru s jihoslovanským zahraničním ministrem dr. Ninčičem, Londýn, 3. 9. 1941.

⁴⁸ AÚTGM, EB II, k. 113, sign. V 86/2, Jugoslávie, rozhovory E. Beneše a H. Ripky, 1941–1944, bez čísla, 13. 10. 1941.

⁴⁹ *Ibid.*

⁵⁰ AÚTGM, EB II, k. 113, sign. V 86/2, Jugoslávie, rozhovory E. Beneše a H. Ripky, 1941–1944, bez čísla, Rozmluva s Krekem a Krnjevičem ve středu dne 13. května a v pátek 15. května 1942.

другим избегличким владама, у првом реду желела да се оствари коначна победа против Сила осовине, ипак је написао да се стицао утисак да наводно ни сама влада није сигурна како ће на њену спољну политику у току рата реаговати становништво на југословенској територији када се тај исти рат заврши.⁵¹

Чехословачки политичари у својим извештајима нису остављали запажања о југословенским колегама, осим ако се није радило о неком од облика сарадње или покушаја сарадње између Југославије и Чехословачке. Првих неколико месеци 1942. године у наступима министра правде Милана Гавриловића у владама Слободана Јовановића (1942–1943), као и Милоша Трифуновића (1943), појавиле су се одређене идеје о територијалном коридору између Југославије и Чехословачке, који би водио преко Мађарске и Аустрије. Оваква Гавриловићева концепција коридора ослањала се на већ постојеће сличне идеје из времена Првог светског рата, о којима је, између осталог, писао и први чехословачки председик Масарик непосредно након 1918. године.⁵² Међутим, у врло сложеним односима 1942. године, када је чехословачка дипломатија у емиграцији покушавала да успостави добре односе са пољском избегличком владом, али уједно и да пронађе заједничку реч са Совјетским Савезом, било какво истицање територијалног коридора који би угрозио могуће послератне односе Чехословачке са суседним земљама није наишао на веће разумевање код Бенеша и његових сарадника. У разговору са Гавриловићем 15. јануара 1942. Рипка је истицао немогућност реализације таквог пројекта,⁵³ да би четири месеца касније, 13. маја исте године, Бенеш потврдио такав став.⁵⁴

Гавриловићева идеја није наишла ни да добар одјек код његових југословенских колега, пре свега код Нинчића, што је приметио и Рипка у разговору са југословенским министром спољних посло-

⁵¹ NA, PMR-L, k. 69, rok 1941, č. 4250/dův/41, věc: Věci jihoslovanské, důvěrný záznam č. 118, Londýn, 20. 12. 1941.

⁵² Tomáš Garrigue Masaryk, *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914–1918. Vzpomíná a uvažuje T. G. Masaryk*, (Praha: Masarykův ústav AV ČR, Ústav T. G. Masaryka, o. p. s., 2005), 342. Види: Мира Радојевић, „Српско-чешка сарадња у Првом светском рату”, у: *Studia Balcanica Bohemo-Slovaca, VI, Svazek 1, Sekce historie, politologie a etnologie. Příspěvky přednesené na VI. mezinárodním balkanistickém sympoziu v Brně ve dnech 25.–27. dubna 2005*, prir. Pavel Boček i dr., (Brno: Matice moravská, 2006), 288–289, 292–294.

⁵³ AÚTGM, EB II, k. 113, sign. V 86/2, Jugoslávie, rozhovory E. Beneše a H. Ripky, 1941–1944, bez čísla, věc: Jihoslované, Hubert Ripka, 15. 1. 1942.

⁵⁴ AÚTGM, EB II, k. 113, sign. V 86/2, Jugoslávie, rozhovory E. Beneše a H. Ripky, 1941–1944, bez čísla, Rozmluva s Krekem a Krnjevićem ve středu dne 13. května a v pátek 15. května 1942.

ва.⁵⁵ С друге стране, чехословачка избегличка влада није имала разлог да не подржи грчко-југословенски уговор о настанку Балканске уније 15. јануара 1942. године,⁵⁶ чији је текст имала на располагању у преводу на чешки језик, а који је могао да јој послужи, између осталог, као одређена врста модела за покушаје сарадње са пољском страном.⁵⁷ Међутим, наводна позадина потписа овог уговора давала је чехословачким политичарима за право да и даље буду обазриви према својим југословенским колегама у емиграцији. Како је 17. јануара 1942. године Рипка известио Бенеша, наводно су грчки представници пристали на потпис уговора после дугих преговора, тек када су сазнали да постоји могућност да се југословенски политичари окрену сличном уговору са Бугарима. На такво мишљење их је наводно навела делатност министра Гавриловића, усмерена ка укључивању Бугарске у састав будуће Југославије.⁵⁸

Поред питања спољне политике Југославије, чехословачки политичари и дипломате могли су у разговорима са југословенским колегама да примете њихово истицање унутрашњих прилика на југословенској територији, као и могућег развоја ситуације након рата, или бар на онај начин на који су појединци претпостављали да би се то могло догодити. Још у току лета 1941. често се помињало национално питање унутар Југославије и нека од решења након рата у погледу националних мањина. У том погледу веома буран наступ имао је министар спољних послова Нинчић, са којим се 31. јула 1941. године сусрео дипломатски представник чехословачке владе код генерала Де Гола Франтишек Черни (František Černý). Черни је тај сусрет описао не као разговор са југословенским министром, већ као Нинчићев монолог, у коме је врло јасно истакнуто како ће се југословенске власти након рата практично обрачунати са појединим припадницима националних мањина на југословенској територији, чије су матичне државе узеле учешће у окупирању Југославије. Нинчић је наводно, са изузетком Румуније и уједно румунске мањине, с обзиром на то да Румунија није спадала у групу држава које су заузеле део југословенске територије, навестио исељавање свих

⁵⁵ AÚTGM, EB II, k. 113, sign. V 86/2, Jugoslávie, rozhovory E. Beneše a H. Ripky, 1941–1944, bez čísla, věc: Jihoslované, Hubert Ripka, 19. 1. 1942. Види: Pospíchal, *op. cit.*, 491–492.

⁵⁶ Види: Радојевић, „Српско-чешка сарадња током Другог светског рата: прилог проучавању”, 151–152; Pospíchal, *op. cit.*, 486–487.

⁵⁷ Види: NA, PMR-L, k. 69, rok 1942, č. 284/42/D, věc: Úmluva mezi Královstvím Jihoslovanským a Královstvím Řeckým o vytvoření Balkánské unie, Londýn, 30. 1. 1942.

⁵⁸ AÚTGM, EB II, k. 113, sign. V 86/2, Jugoslávie, rozhovory E. Beneše a H. Ripky, 1941–1944, bez čísla, věc: Řecko-jugoslávská dohoda, 17. 1. 1942.

осталих мањина, превасходно мађарске, бугарске и немачке. Уједно, Нинчић је према речима које је записао Черни, такође истакао претпоставку да немачку мањину у послератној Чехословачкој чека иста судбина као и у Југославији – депортација за Немачку.⁵⁹ Са веће временске дистанце Нинчићеве речи делују поприлично тешко, посебно начин на који је Черни представио практично обрачун са свим другим народима чије су матичне земље учествовале у нападу и окупацији Југославије, па чак и Нинчићеве речи да питање мањина више не сме да компликује односе у Средњој Европи и на Балкану,⁶⁰ али исто тако је битно узети у обзир време и околности у којима се тај разговор одвијао. Поред наглашавања казни које чекају припаднике поменутих мањина, Нинчић је исто тако истакао информације које су из бивше Југославије стизале до југословенске избегличке владе у Лондону о злочинима почињеним од припадника разних окупаторских војски посебно над српским становништвом.⁶¹

Убрзо се међу „непожељним” мањинама у послератним претпоставкама уређења Југославије нашла и албанска мањина. Како је истицао Сатмари у једном од својих извештаја чехословачком емигрантском Министарству иностраних послова 14. октобра 1941. године, без навођења конкретних извора информација, у југословенским политичким круговима у егзилу владало је такво мишљење, да Југославија свакако треба да подржи идеју опстанка предратне Албаније и то из тог разлога како би на њену територију након завршетка рата могла да насели својих 700.000 Албанаца.⁶² Међутим, како је истицао Сатмари, албанско питање није било у том тренутку актуелно за Симовићеву владу.⁶³ Сличне идеје биле су забележене и неколико месеци касније, приликом разговора Черног и пуковника Божића Симића, који је тада био дипломатски представник југословенске владе при француском Народном одбору. Иако није прецизирао на који би се начин решавало мањинско питање у послератној Југославији, Симић је наводно изјавио Черном да „Југославија након рата не намерава да има било какве мањине, како мањинско питање не би компликовало однос са суседним и другим земља-

⁵⁹ NA, PMR-L, k. 69, rok 1941, č. 2305/dův/41, věc: Rozhovor s ministrem Ninčičem, Londýn, 31. 7. 1941.

⁶⁰ *Ibid.*

⁶¹ *Ibid.*

⁶² NA, PMR-L, k. 69, rok 1941, č. 3342/dův/41, Důvěrný záznam č. 101, Londýn, 14. 10. 1941.

⁶³ *Ibid.*

ма”.⁶⁴ Уједно, према речима Черног, Симић лично није имао ништа против тога да се југословенско-албанске границе у мањој мери промене, чиме би се села у граничној области са апсолутно албанским становиштвом припојила Албанији.⁶⁵

Могуће Бенешове реакције или неког од других водећих чехословачких политичара у емиграцији везано за представљани проблем решења мањинског питања у послератној Југославији нису забележене. Међутим, у току Другог светског рата и сама чехословачка влада је имала сличних планова, посебно када се радило о немачкој мањини на чехословачкој територији. Јануара 1942. године Бенеш је у једном од својих објављених чланака о организацији послератне Европе истицао, између осталог, да је „трансфер”, односно исељавање немачког становништва из Чехословачке, само једно од решења.⁶⁶ Већ у завршници Другог светског рата и непосредно након 1945. године то могуће решење постало је реалност и главна опција.⁶⁷

Ни односи између југословенског већинског становништва, тј. преваходно Срба и Хрвата, али и Словенаца, нису деловали ништа једноставније за чехословачке политичаре у емиграцији. Врло сложене прилике на окупираном југословенском простору, уз вести које су стизале до Лондона о злочинима претежно над српским, јеврејским и ромским становништвом на територији Независне државе Хрватске (НДХ), уз већ и онако компликоване односе између појединих министара у емиграцији, утицали су на још теже функционисање не само Симовићеве владе већ и сваке наредне. Чехословачки политичари у емиграцији располагали су бројним информацијама о унутрашњим односима унутар југословенске избегличке владе, али и генерално везано за целокупну југословенску емиграцију на територији Велике Британије. У стварању врло замршене слике са нејасним односима, честим препиркама, неслагањима и све већим размимоилажењем у политичким ставовима, у великој мери су им „помагали” сами југословенски министри у емиграцији, који су својим

⁶⁴ NA, PMR-L, k. 69, rok 1942, č. 1163/dův/42, věc: Albánie a Jihoslavie, Londýn, 12. 3. 1942.

⁶⁵ *Ibid.*

⁶⁶ Jan Kuklík, Jan Němec, „Was there an alternative to the *transfer* of German minorities from Czechoslovakia and Poland during the 1939–1944 discussions on post-war Europe by the governments-in-exile?”, u: *Exile in London: The Experience of Czechoslovakia and the other occupied nations, 1939–1945*, prir. Vít Smetana, Kathleen Geaney, (Prague: Charles University, Karolinum Press, 2017), 138.

⁶⁷ Види на пример: Detlef Brandes, *Der Weg zur Vertreibung 1938–1945: Pläne und Entscheidungen zum „Transfer“ der Deutschen aus der Tschechoslowakei und aus Polen* (München: Oldenbourg, 2001).

изјавама и делатношћу „против друге стране”, против министара друге народности, или једноставно против својих политичких неистомишљеника, у честим сусретима са чехословачким колегама износили разноразне оптужбе. Тако је, рецимо, Крњевић упућивао Рипку октобра 1941. године у практично лоше унутрашње односе између министара српске и хрватске националности, али и између појединаца исте националности (на пример однос Нинчића и Гавриловића),⁶⁸ што је и сам Рипка могао да осети у већ поменутом разговору са Нинчићем половином јануара 1942. године везано за Гавриловићеву концепцију територијалног коридора.⁶⁹

У једном од својих извештаја од 16. марта 1942. године, чехословачки дипломата Сатмари је такође указивао на врло лоше односе између југословенских министара српске, хрватске и словеначке националности. Без обзира што су ти министри истицали да су чланови југословенске владе, Сатмари је стекао утисак да је њихова активност била усмерена искључиво ка српској, хрватској или ка словеначкој политици.⁷⁰

До које мере су затегнути национални односи, али и лична нетрпељивост између појединаца у високим југословенским политичким круговима у емиграцији утицали на целокупно расположење југословенског егзила, чехословачки политичари су могли да виде и на примеру избора новог председника владе након Јовановићеве оставке у јуну 1943. године. Према речима чехословачког посланика при југословенској избегличкој влади Липе, 28. јуна исте године, прва два покушаја са кандидатима Јованом Бањанином, односно Милошем Бобићем, нису успели из разлога што су против првог кандидата иступали политичари српске националности, а против другог политичари хрватске националности. Иако је, по оцени Липе, дотадашњи министар саобраћаја Милан Грол могао бити добро решење, избор је пао на Милоша Трифуновића, који је у чехословачком извештају оцењен као „радикал старе школе познат по велико-српству”.⁷¹

Још једно питање, које је било врло битно за југословенску избегличку владу а чији развој су могли да прате чехословачке дипло-

⁶⁸ AÚTGM, EB II, k. 113, sign. V 86/2, Jugoslávie, rozhovory E. Beneše a H. Ripky, 1941–1944, bez čísla, 13. 10. 1941.

⁶⁹ AÚTGM, EB II, k. 113, sign. V 86/2, Jugoslávie, rozhovory E. Beneše a H. Ripky, 1941–1944, věc: Jihoslované, Hubert Ripka, 19. 1. 1942.

⁷⁰ NA, PMR-L, k. 69, rok 1942, č. 1196/dův/42, věc: Věci balkánské, důvěrný záznam č. 141, Londýn, 16. 3. 1942.

⁷¹ NA, PMR-L, k. 69, rok 1943, č. 4483/dův/43, věc: Nová jihoslovanská vláda Trifunovičova, Londýn, 28. 6. 1943.

мате и политичари у емиграцији у контактима са југословенским колегама, тицало се односа југословенске избегличке владе према Драгославу Михаиловићу и његовом четничком покрету, с једне, односно према Титу и његовим партизанима, с друге стране. Чехословачке дипломате и политичари у емиграцији нису се мешали у југословенске унутрашње проблеме ни у овом случају, али су исто тако, као и у другим сличним приликама, могли да прате постепену промену ситуације у југословенском егзилу. У чехословачким избегличким политичким круговима повремено су се јављале информације о Михаиловићу и његовом четничком покрету, и то углавном на основу разговора које су чехословачке дипломате, углавном већ поменути Липа, Корбел и Сатмари, имали или са југословенским политичарима у емиграцији или са другим представницима избегличких органа и влада. Сатмари је у једном од својих извештаја од 12. јануара 1942. године, везано за нову, уједно прву Јовановићеву владу, у којој се Михаиловић први пут нашао као министар војске, морнарице и авијације, између осталог писао да ће ово именовање имати велики политички значај, јер ће се под Михаиловићевом командом налазити југословенска војска у отаџбини, како се претпостављало, на великој територији.⁷² Исти дипломата је нешто више од годину дана касније, 2. марта 1943, већ увелико истицао сложеност ситуације за југословенску избегличку владу у односу према Совјетском Савезу. С обзиром на то да се према информацијама које су стизале чехословачким дипломатама повећавала пасивност четника у борби са италијанском и немачком војском, управо је Михаиловић био означен као препрека у остваривању бољих односа са Совјетским Савезом.⁷³ До које је мере питање подршке југословенске избегличке владе Михаиловићу било сложено показује и један од извештаја посланика Липе од 9. марта 1943. године, који је према подацима из саме југословенске владе истицао да је од Михаиловића „југословенска влада створила симбол пред својим властитим народом и посебно пред светском јавношћу и да је због тога компромисно решење овог питања још теже.”⁷⁴

У чехословачким извештајима није се давала предност ни једној од практично међусобно зараћених страна, како Михаиловићевим четницима, тако ни Титовим партизанима, бар не до краја

⁷² NA, PMR-L, k. 69, rok 1942, č. 106/dův/42, věc: Věci jihoslovanské, důvěrný záznam č. 127, Londýn, 12. 1. 1942.

⁷³ NA, PMR-L, k. 69, rok 1943, č. 1377/dův/43, věc: Věci jihoslovanské, důvěrný záznam č. 214, Londýn, 2. 3. 1943.

⁷⁴ NA, PMR-L, k. 69, rok 1943, č. 1629/dův/43, věc: General Mihailović, Londýn, 9. 3. 1943.

1943. године и у првој половини 1944. године, али је до одређене мере била присутна окренутост ка Совјетском Савезу као могућем решењу. Приликом већ поменутог састанка Симовића, Нинчића и Бенеша, 4. јула 1941. године у Лондону, управо је Бенеш наглашавао значај сарадње са совјетском страном. Како је Бенеш у извештају након овог састанка истакао, Симовић и Нинчић су се сагласили са њим да треба сарађивати са Совјетским Савезом, али је исто тако написао да су југословенски политичари имали бојазан од комунизма.⁷⁵ Бенеш је поновио сличан став у погледу сарадње са Совјетским Савезом и у разговору са Нинчићем 28. маја 1942. године.⁷⁶ Даљи развој дешавања у односима између чехословачке избегличке владе и Совјетског Савеза и потписивање уговора о сарадњи у Москви децембра 1943. године,⁷⁷ само су могли да потврде да је Бенеш заиста озбиљно мислио када је помињао сарадњу са совјетском страном.

Већ крајем 1943. године чехословачки органи у емиграцији могли су да констатују да се савезничка помоћ упућује Титовим партизанима. Како је извештавао из Каира војни аташе при југословенској избегличкој влади мајор Подхора, према подацима из британских извора, Михаиловићеви четници су због своје неактивности у борби против Немаца, али и могуће колаборације, остали без битне савезничке помоћи, што је наишло на велики протест југословенске избегличке владе Божидача Пурића (1943–1944).⁷⁸

Још у првој половини 1944. године могло би се рећи да су Бенеш и његови блиски сарадници и даље били на одређеној дистанци према југословенским политичарима у емиграцији и да су и даље чекали на развој ситуације, која се већ увелико мењала у корист Тита. Уједно је био успостављен и први контакт између чехословачких избегличких органа и Титових партизана,⁷⁹ али слично односу

⁷⁵ AÚTGM, EB II, k. 113, sign. V 86/2, Jugoslávie, rozhovory E. Beneše a H. Ripky, 1941–1944, bez čísla, Oběd s gen. Simovićem a min. Ninčičem, Hotel Claridges, Londýn, 4. 7. 1941.

⁷⁶ AÚTGM, EB II, k. 113, sign. V 86/2, Jugoslávie, rozhovory E. Beneše a H. Ripky, 1941–1944, bez čísla, 28. 5. 1942.

⁷⁷ Jan Němeček, „Československá vláda, prezident a československo-sovětská smlouva z r. 1943“, u: *Československo-sovětská smlouva 1943*, prir. Jan Němeček i dr., (Praha: Historický ústav, 2014), 34.

⁷⁸ NA, PMR-L, k. 69, rok 1944, č. 5/43/dův., věc: Jihoslaie – snahy o vyrovnání rozporů, Káhira, 2. 12. 1943.

⁷⁹ Радило се о три сусрета мајора Подхоре и у то време младог новинара и партизана Владимира Дедијера у Каиру, крајем 1943. године. Дедијер је био у делегацији Владимира Велебита која је послата за Александрију и Каиро у децембру 1943. године, како би се успоставио контакт са савезницима. Подхора се том приликом није састао са Велебитом, али је имао сусрете са његовим помоћником Де-

према југословенској избегличкој влади, и у погледу према Титу чехословачка избегличка влада није правила исхитрене потезе, што је до одређене мере показало дуго припремање чехословачке војне мисије ка главном штабу маршала Тита у првој половини 1944. године.⁸⁰ У све мањем броју извештаја који су се односили на стање у југословенској избегличкој влади и посебно на преговоре између Тита и тадашњег председника југословенске избегличке владе Ивана Шубашића (1944–1945), посланик Липа је крајем 1944. године истицао да у југословенским емигрантским круговима владају конфузија и поделе, док вести које су стизале из Југославије својом садржином никако нису побољшавале такво стање.⁸¹ Слично мишљење имао је почетком фебруара 1945. године, посебно када је била реч о унутрашњим односима југословенске емиграције. Липа је том приликом нагласио да и даље „унутрашња криза није решена”.⁸²

* * *

Чехословачка избегличка влада, као и најзначајнија личност чехословачке емиграције у току Другог светског рата Едвард Бенеш, превасходно су пратили дешавања везана за стање са југословенским владама у избеглиштву, посебно када су се њихова активност или поједини потези везивали за нека од битних питања саме Чехословачке. Најбољи пример је свакако Минхенски споразум, који Југославија и њена тадашња Стојадиновићева влада нису потписали, нити стварали, али у очима, пре свега Бенеша, југословенски водећи политичари су до одређене мере носили одговорност за пропадање Мале Антанте и, на крају крајева, за напуштање Чехословачке као савезника пред реалном немачком опасношћу. Поред таквог Бенешевог става, који се иначе рефлектовао практично само у документима чехословачког порекла, али не и у мемоарима југословенских политичара тог времена,⁸³ целокупна чехословачка политика

дијером. Чехословачком војном аташеу је предочено да главни штаб Народноослободилачке војске Југославије очекује такође признање Титовог покрета као савезничког и од чехословачке избегличке владе. NA, PMR-L, к. 69, рок 1944, ч. 20/43/dův., вџ: Rozhovor se zástupci mise maršála Tita, Káhira, 29. 12. 1943.

⁸⁰ Види: Sovilj, „Dvě téměř zapomenuté osobnosti zpravodajské a odbojové činnosti v československo-jugoslávských kontaktech za druhé světové války: František Hieke a Aleksandar Gjurić”, 465–468.

⁸¹ NA, PMR-L, к. 69, рок 1945, ч. 1217/dův/44, вџ: Stanovisko srbské emigrace k situaci v Juhoslavii, Londýn, 20. 12. 1944.

⁸² NA, PMR-L, к. 69, рок 1945, ч. 1274/dův/45, вџ: Jihoslovanský vývoj, Londýn, 2. 2. 1945.

⁸³ Види: Слободан Јовановић, *Записи о проблемима и људима 1941–1944*, (Лондон: Удружење српских писаца и уметника у иностранству, 1976); Milan Grol,

њене емигрантске владе у току Другог светског рата према југословенској избегличкој влади, или боље речено владама, почивала је углавном на одређеној дистанци и ишчекивању даљег развоја ситуације око југословенског егзила. Слично је било и у завршници рата, када је у очима Велике Британије и других савезника све више растао значај Тита и партизана. И у том случају Бенеш и његови блиски сарадници су бар у почетку били поприлично резервисани и прагматични у очекивању даљег развоја прилика, што је могла да илуструје и ситуација око успостаљања већ поменуте чехословачке војне мисије при главном штабу маршала Тита на лето 1944. године, у време када су чехословачки емигрантски органи и даље одржавали контакте са југословенском избегличком владом. Међутим, већ на пролеће 1945. године, са обновом чехословачке републике, у којој је Бенеш недуго затим поново постао председник (бар на релативно краћи период), чехословачка дипломатија је упутила за Београд свог првог послератног, али уједно и старог предратног, као и ратног посланика, Јарослава Липу. Овог пута у социјалистичку Југославију, или како се обично у чехословачкој средини у том периоду истицало, у Титову Југославију.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Необјављени извори

Архив Југославије (АЈ): фонд 103, Емигрантска влада Краљевине Југославије 1941–1945; фонд 341, Посланство Краљевине Југославије у Великој Британији – Лондон.

Archiv Ústavu T. G. Masaryka (AÚTGM): fond EB II, Edvard Beneš, oddělení II.

Národní archiv(NA): Předsednictvo ministerské rady Londýn (PMR–L).

Објављени извори и мемоари

Beneš, Edvard. Paměti I. *Mnichovské dny*, прир. Milan Hauner. Praha: Academia, 2007.

Londonski dnevnik 1941–1945, (Београд: Filip Višnjić, 1990); Милош Трифуновић, *Емигрантске успомене*, (Земун: Зипс, 1998); Коста Ст. Павловић, *Онакви какве сам их знао*, прир. Ст. К. Павловић, (Београд: Откровење, 2004); *Исти, Ратни дневник 1941–1945*, прир. Ст. К. Павловић, (Београд: Откровење, Службени гласник, 2011); Милан Гавриловић, *Лондонски дневник*, прир. Алекса Гавриловић, Косара Гавриловић, (Београд: Жагор, 2013); Петар II Карађорђевић, *Мој живот: Мемоари. A King's Heritage: The Memoirs*, прир. Душан Бабац, (Београд: Евро-Ћунти, 2013). Од југословенских политичара у избеглиштву већи број контаката са Бенешом имао је посебно Милан Грол. Види: Petranović, н. д., 49–71; Радојевић, „Српско-чешка сарадња током Другог светског рата: прилог проучавању”, 141–159; *Иста, Милан Грол*, (Београд: Филип Вишњић, 2014).

Beneš, Edvard. Paměti II. *Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství*, prir. Milan Hauner. Praha: Academia, 2007.

Гавриловић, Милан. *Лондонски дневник*, прир. Алекса Гавриловић, Косара Гавриловић. Београд: Жагор, 2013.

Grol, Milan. *Londonski dnevnik 1941–1945*. Beograd: Filip Višnjić, 1990.

Dokumenty z historie československé politiky 1939–1943. Acta Occupationis Bohemiae et Moraviae: Svazek I, Vztahy mezinárodní diplomacie k politice československé, prir. Libuše Otáhalová, Milada Červinková. Praha: Academia, 1966.

Eden, Anthony. *The Eden Memoirs: The Reckoning*. London: Cassell, 1965.

Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně I (1940–1941), prir. Jan Němeček, Ivan Šťovíček, Helena Nováčková, Jan Kuklík. Praha: Historický ústav Akademie věd ČR, v.v.i., Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v.v.i., 2008.

Јовановић, Слободан. *Записи о проблемима и људима 1941–1944*. Лондон: Удружење српских писаца и уметника у иностранству, 1976.

Карађорђевић, Петар II. *Мој живот: Мемоари. A King's Heritage: The Memoirs*, прир. Душан Бабац. Београд: Евро-Ћунти, 2013.

Masaryk, Tomáš Garrigue. *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914–1918*. Vzpomíná a uvažuje T. G. Masaryk. Praha: Masarykův ústav AV ČR, Ústav T. G. Masaryka, o. p. s., 2005.

Od uznání československé prozatímní vlády do vyhlášení válečného stavu Německu 1940–1941: Svazek I (16. června 1940–30. dubna 1941), prir. Jan Němeček, Jan Kuklík, Helena Nováčková, Ivan Šťovíček. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, Historický ústav Akademie věd ČR, 2006.

Od uznání československé prozatímní vlády do vyhlášení válečného stavu Německu 1940–1941: Svazek II (1. květen 1941–31. prosinec 1941), prir. Jan Němeček, Jan Kuklík, Helena Nováčková, Ivan Šťovíček. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, Historický ústav Akademie věd ČR, 2009.

Павловић, Коста Ст. *Онакви какве сам их знао*, прир. Ст. К. Павловић. Београд: Откровење, 2004.

Павловић, Коста Ст. *Ратни дневник 1941–1945*, прир. Ст. К. Павловић. Београд: Откровење, Службени гласник, 2011.

Трифунковић, Милош. *Емигрантске успомене*. Земун: Зипс, 1998.

Feierabend, Ladislav Karel. *Politické vzpomínky II*. Brno: Atlantis, 1994.

Československá zahraniční politika v roce 1942: Svazek II, (1. srpen–31. prosinec 1942), prir. Jan Němeček, Jan Kuklík, Blanka Jedličková, Daniela Němečková. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, Historický ústav, 2015.

Churchill, Winston S. *The Second World War. The Grand Alliance*. Boston: Houghton Mifflin Company, 1951.

Литература

Balaban, Milan. „A General Overview of Yugoslav – Czechoslovak Economic and Trade Relations in the Period Between 1918 and 1938”. *Slovanský přehled*, roč. 102, č. 3, (2016), 503–611.

Barker, Elisabeth. *British Policy in South-East Europe in the Second World War*. London: Macmillan, 1976.

Barker, Elisabeth. *Britanska politika prema jugoistočnoj Evropi u Drugom svjetskom ratu*, prijevod Jelena Ivičević, Konstantin Miles. Zagreb: Globus, 1978.

Brandes, Detlef. *Großbritannien und seine osteuropäischen Alliierten 1939–1943: die Regierungen Polens, der Tschechoslowakei und Jugoslawiens im Londoner Exil vom Kriegsausbruch bis zur Konferenz von Teheran*. München: Oldenbourg, 1988.

Brandes, Detlef. *Der Weg zur Vertreibung 1938–1945: Pläne und Entscheidungen zum „Transfer“ der Deutschen aus der Tschechoslowakei und aus Polen*. München: Oldenbourg, 2001.

Brandes, Detlef. *Exil v Londýně 1939–1943: Velká Británie a její spojenci Československo, Polsko, Jugoslávie mezi Mnichovem a Teheránem*, přeložili Marek Nekula, Alena Opletalová, Praha: Nakladatelství Karolinum, 2003.

Brandes, Detlef. „Limited Influence: the British and the Governments-in-Exile of Poland, Czechoslovakia and Yugoslavia”. U: *Exile in London: The Experience of Czechoslovakia and the other occupied nations, 1939–1945*, prir. Vít Smetana, Kathleen Geaney, 12–19. Prague: Charles University, Karolinum Press, 2017.

British Policy Towards Wartime Resistance in Yugoslavia and Greece, prir. Phyllis Auty, Richard Clogg. London, Basingstoke: The Macmillan Press LTD, 1975.

Wheeler, Mark C. *Britain and the War for Yugoslavia 1940–1943*. Boulder: East European Monographs, 1980.

Gašparič, Jure. „Českoslovački konzulat v Ljubljani (1920–1939)”. U: *Češi a Slovenci v moderní době: politika, společnost, hospodářství, kultura. Slovenci in Čehi v dobí moderny: politika, družba, gospodarstvo, kultura*, prir. Jure Gašparič i dr., 133–150. Praha, Ljubljana: Nová tiskárna Pelhřimov, Institut za novejšozgodovino, 2010.

Dejmek, Jindřich. „Josef Korbel a jeho velvyslanecká mise v komunistické Jugoslávii. Příspěvek k československo-jugoslávským vztahům 1945–1948”. *Slovanské historické studie*, Miroslavu Šestákovi a Miroslavu Tejchmanovi k sedmdesátinám, č. 32, (2007), 113–129.

Dejmek, Jindřich. „Československá zahraniční politika 1939–1945 (cíle a výsledky)”. U: *Československá vojenská zahraniční služba v letech 1939–1945, sborník studií. Příspěvky účastníků z mezinárodní konference uskutečněné dne 5. prosince 2006 v Praze*, prir. Zlatica Zudová-Lešková, Petr Hofman,

134–152. Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR ve spolupráci s Historickým ústavem Akademie věd ČR, 2008.

Dejmek, Jindřich. Edvard Beneš. *Politická biografie českého demokrata. Část druhá. Prezident republiky a vůdce národního odboje (1935–1948)*. Praha: Karolinum, 2008.

Димић, Љубодраг. „Југословенско-чехословачке културне везе (1918–1938): прокламовано и стварно”. У: *Od Moravy k Moravě III: Z historie česko-srbských vztahů. Od Morave do Morave III: Из историје чешко-српских односа, прир. Václav Štěpánek, Ladislav Hladký, Verica Koprivica*, 291–308. Brno: Matice moravská ve spolupráci s Maticí srbskou, 2017.

Dugački, Vlatka. *Svojsvome. Češka i slovačkamanjina u međuratnoj Jugoslaviji (1918–1941)*. Zagreb: Srednja Europa, 2013.

Europe in Exile: European exile communities in Britain 1940–1945, прир. Martin Conway, José Gotovitch. New York: Berghahn Books, 2001.

Exile in London: The Experience of Czechoslovakia and the other occupied nations, 1939–1945, прир. Vít Smetana, Kathleen Geaney. Prague: Charles University, Karolinum Press, 2017.

Zudová-Lešková, Zlatica. *Zapomenutá elita: českoslovenští vojenští diplomaté v letech 1938–1945*. Praha: Mladá fronta, Historický ústav Akademie věd ČR, 2011.

Kolářová, Kateřina. „Odbor Československo-jihoslovanské ligy v meziválečném Přerově”. У: *Od Moravy k Moravě III: Z historie česko-srbských vztahů. Od Morave do Morave III: Из историје чешко-српских односа, прир. Václav Štěpánek, Ladislav Hladký, Verica Koprivica*, 309–322. Brno: Matice moravská ve spolupráci s Maticí srbskou, 2017.

Kuklík, Jan. *Londýnský exil a obnova československého státu 1938–1945. Právní a politické aspekty obnovy Československa z hlediska prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci*. Praha: Karolinum, 1998.

Kuklík, Jan, Jan Němeček. *Hodža versus Beneš. Milan Hodža a slovenská otázka v zahraničním odboji za druhé světové války*. Praha: Karolinum, 1999.

Kuklík, Jan, Jan Němeček. „Was there an alternative to the transfer of German minorities from Czechoslovakia and Poland during the 1939–1944 discussions on post-war Europe by the governments-in-exile?”. У: *Exile in London: The Experience of Czechoslovakia and the other occupied nations, 1939–1945*, прир. Vít Smetana, Kathleen Geaney. Prague: Charles University, Karolinum Press, 2017, 134–159.

Мићић, Срђан. „Мала антанта и питање мањина пред Друштвом народа 1927–1934. године”. У: *Od Moravy k Moravě III: Z historie česko-srbských vztahů. Od Morave do Morave III: Из историје чешко-српских односа, прир. Václav Štěpánek, Ladislav Hladký, Verica Koprivica*, 323–350. Brno: Matice moravská ve spolupráci s Maticí srbskou, 2017.

Němeček, Jan. „Československá vláda, prezident a československo-sovětská smlouva z r. 1943“. U: *Československo-sovětská smlouva 1943, prir. Jan Němeček i dr.*, 9–48. Praha: Historický ústav, 2014.

Pavlowitch, Stevan K. *Yugoslavia*. London: Ernest Benn Limited, 1971.

Pavlowitch, Stevan K. „Momčilo Ninčić and the European Policy of the Yugoslav Government-in-Exile 1941–1943“. *The Slavonic and East European Review*, Vol. 63, No. 3, (July 1984), 400–420.

Petranović, Branko. „Odnosi jugoslovenske i čehoslovačke vlade u emigraciji 1941–1945. godine“. *Vojnoistorijski glasnik*, br. 3, (1990), 49–71.

Plachý, Jiří. „Československý podíl na spojenecké pomoci při výstavbě jugoslávských jednotek v letech 1944–1945. Příspěvek k československo-jugoslávským vztahům“. *Slovanský přehled*, roč. 96, č. 1–2, (2010), 161–167.

Pospíchal, Jonáš. „Otažítost a vyčkávání: vztahy exilových vlád Československa a Jugoslávie v letech 1941–1943“. *Slovanský přehled*, roč. 102, č. 3, (2016), 451–502.

Prazmowska, Anita J. *Britain and Poland 1939–1943: The Betrayed Ally*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.

Радојевић, Мира. „Српско-чешка сарадња у Првом светском рату“. U: *Studia Balcanica Bohemo-Slovaca*, VI, Svazek 1, Sekce historie, politologie a etnologie. Příspěvky přednesené na VI. mezinárodním balkanistickém sympoziu v Brně ve dnech 25.–27. dubna 2005, prir. Pavel Boček i dr., 281–298. Brno: Maticе moravská, 2006.

Радојевић, Мира. „Српско-чешка сарадња током Другог светског рата: прилог проучавању“. U: *Од Мораве до Мораве II: Из историје чешко-српских односа. Od Moravy k Moravě II: Z historie česko-srbských vztahů*, prir. Верица Конривица, Александра Корда-Петровић, Вацлав Штјепанек, 141–159. Нови Сад: Матица српска у сарадњи са Матицом моравском, 2011.

Радојевић, Мира. Милан Грол. Београд: Филип Вишњић, 2014.

Радојевић, Мира. „Чешке теме у Српском књижевном гласнику (1920–1938)“. U: *Od Moravy k Moravě III: Z historie česko-srbských vztahů. Od Morave do Morave III: Из историје чешко-српских односа*, prir. Václav Štěpánek, Ladislav Hladký, Verica Koprivica, 237–259. Brno: Maticе moravská ve spolupráci s Maticí srbskou, 2017.

Smetana, Vít. *In the Shadow of Munich: British Policy towards Czechoslovakia from the Endorsement to the Renunciation of the Munich Agreement (1938–1942)*. Prague: Charles University in Prague, Karolinum Press, 2008.

Sovilj, Milan. *Československo-jugoslávské vztahy v letech 1939–1941: Od zániku Československé republiky do okupace Království Jugoslávie*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2016.

Sovilj, Milan. „Dvě téměř zapomenuté osobnosti zpravodajské a odbojové činnosti v československo-jugoslávských kontaktech za druhé světové války: František Hieke a Aleksandar Gjurić“. U: *Studia Balkanica Bohemo-Slovaca VII. Příspěvky přednesené na VII. mezinárodním balkanistickém sympoziu v Brně ve dnech 28.–29. listopadu 2016*, prir. Václav Štěpánek, Jiří Mitáček, 455–471. Brno: Moravské zemské muzeum, Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, 2017.

Stafford, David. *Britain and European Resistance 1940–1945: A Survey of the Special Operations Executive, with Documents*. London, Basingstoke: The Macmillan Press LTD, 1980.

Tejchman, Miroslav. „Československo-jugoslávské vztahy v letech druhé světové války“. *Slovanské historické studie*, XIV, (1984), 84–120.

Foot, M. R. D. *SOE: An outline History of the Special Operations Executive 1940–46*. London: British Broadcasting Corporation, 1984.

Hauner, Milan. „Beginnings of the Czech Exile Government 1939–1941“. U: *Exile in and from Czechoslovakia during the 1930s and 1940s*, prir. Charmian Brinson, Marian Malet, 103–132. Amsterdam, New York: Rodopi, 2009.

Chrobák, Tomáš, Miroslav Tejchman, Jana Hrabcová. „Československo-jugoslávské vztahy“. U: *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy. Relations between Czechs and the nations and countries of Southeastern Europe*, prir. Ladislav Hladký, 167–188. Praha: Historický ústav, 2010.

Škerlová, Jana. *Věrnost za věrnost? Československo-jugoslávské politické vztahy v letech 1929–1934: přání, rozpory, realita*. Praha: Historický ústav, 2016.

Dr. Milan Sovilj, Research Associate,

INSTITUTE FOR CONTEMPORARY HISTORY,

CZECH ACADEMY OF SCIENCE, PRAGUE, CZECH REPUBLIC

**THE LOOK TO ANOTHER SIDE: ATTITUDE
OF THE CZECHOSLOVAK POLITICIANS AND
DIPLOMATS TO THE YUGOSLAV GOVERNMENT
IN EXILE DURING THE SECOND WORLD WAR**

(Summary)

The outbreak of the Second World War and the gradual occupation of the European continent by the German army led to, among other things, the establishment of exile bodies of the many occupied countries, especially in Great Britain. Together with other exile governments in Great Britain were very active too prominent Czechoslovak and Yugoslav exile politicians. The internal problems of both exile governments had greatly affected their views on the future of both countries. Although the opinions of prominent Czechoslovak exile representatives on post-war Czechoslovakia differed, especially regarding the Czech-Slovak question, their activity seemed more united and organized compared to that of Yugoslav politicians. Yugoslav exile politicians were almost constantly burdened by numerous problems, the roots of which lay in the interwar period: in the disputes among Serbian, Croatian and partially also Slovenian politicians. In addition to this, there was the very difficult political and war situation in Yugoslavia, where the war was not only against the occupiers, the German and Italian armies; it was also a civil war between the resistance movements and the collaborators. Given all this, it seemed that Yugoslav exile politicians, who were of different nationalities and especially of different political views, were not able to create a unified concept. The attempts of both governments to cooperate in emigration and their efforts to build solid foundations for the future of Czechoslovakia and Yugoslavia did not always have a positive impact on the relations between both exile governments in Great Britain. Although prominent Czechoslovak politicians and diplomats in exile didn't stress always their attitude toward the Yugoslav political exile, their view were mostly reserved. Such attitude was connected with the views of the Czechoslovak president in exile Edvard Beneš toward Yugoslavia in period immediately before Munich Agreement in September 1938. From that period Beneš had very negative attitude toward the Prime Minister Milan Stojadinović and his government, because he saw in the passive Yugoslav international politic of that time, one of the reasons for losing the Yugoslav support in very sensitive moment for future of the Czechoslovak state. Such negative Beneš's attitude toward the Yugoslav government lasted in the next few years including the period of common exile in Great Britain.

KEY WORDS: *Yugoslavia, Czechoslovakia, Germany, Great Britain, The Second World War, Governments in exile, Diplomatic Relations.*